

Raport z wizyty studyjnej pn. „Rozwój funkcji społecznych rolnictwa szansą na wzrost przedsiębiorczości na obszarach wiejskich”

Jednostka Regionalna Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich+ Województwa Kujawsko-Pomorskiego zorganizowała wizytę studyjną do regionu Wenecja Euganejska we Włoszech pn. „Rozwój funkcji społecznych rolnictwa szansą na wzrost przedsiębiorczości na obszarach wiejskich”, która odbyła się w dniach 7–11 października 2025 r.

Celem wyjazdu studyjnego było zapoznanie uczestników z dobrymi praktykami i metodami wdrożeniowymi w zakresie funkcjonowania i rozwoju rolnictwa społecznego oraz wymiana doświadczeń wśród osób zainteresowanych dywersyfikacją swojej działalności rolniczej.

Operacja była skierowana do właścicieli gospodarstw rolnych, agroturystycznych oraz obiektów turystyki wiejskiej, zainteresowanych wprowadzaniem funkcji społeczno-edukacyjnych, właścicieli zagród edukacyjnych i gospodarstw opiekuńczych oraz przedstawicieli lokalnych grup działania, uwzględniających w swoich Lokalnych Strategiach Rozwoju działania związane z tematyką wizyty. Odbiorcami byli również członkowie regionalnych organizacji i instytucji wspierających rozwój obszarów wiejskich w województwie kujawsko-pomorskim. Podczas wizyty skupiono się przede wszystkim na zasadach tworzenia i działania gospodarstw opiekuńczych oraz ich roli w systemie usług społecznych.

Wizyta trwała cztery dni i uczestniczyły w niej 24 osoby. Byli to przedstawiciele Stowarzyszenia Gospodarstw Opiekuńczych Województwa Kujawsko-Pomorskiego, realizujący od 2016 r. pilotażowe działania opiekuńcze w gospodarstwach rolnych, a także przedstawiciele Powiatowego Centrum Pomocy Rodzinie w Tucholi oraz Regionalnego Ośrodka Polityki Społecznej w Toruniu, posiadający doświadczenie w zakresie świadczenia usług opiekuńczych. Uczestnikami byli również właściciele gospodarstw agroturystycznych zainteresowani wdrażaniem koncepcji rolnictwa społecznego oraz przedstawiciele instytucji wspierających rozwój obszarów wiejskich.

Wizyta umożliwiła uczestnikom zapoznanie się z przykładami działalności rolniczej połączonej z usługami społecznymi.

Rolnictwo społeczne we Włoszech jest dobrze rozwiniętym sektorem, który łączy działalność rolniczą z usługami społecznymi, edukacyjnymi i terapeutycznymi. Model ten opiera się przede wszystkim na silnej pozycji gospodarstw rodzinnych, dominujących w strukturze rolnictwa, a także na rozwiniętym sektorze spółdzielni socjalnych, łączących działalność gospodarczą z celami społecznymi. Istotną rolę odgrywa również wsparcie ze strony polityk publicznych, funduszy Unii Europejskiej oraz współpraca pomiędzy rolnikami, samorządami i organizacjami społecznymi.

Zakres rolnictwa społecznego obejmuje m.in. aktywizację zawodową osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, terapię zajęciową i rehabilitację, opiekę nad osobami starszymi, a także działalność edukacyjną i integracyjną. Rozwój tego sektora jest zróżnicowany regionalnie i w dużej mierze zależy od zaangażowania lokalnych podmiotów oraz dostępności środków finansowych.

Region Wenecja Euganejska liczący ok. 4,8 mln mieszkańców, uznawany jest za jeden z bardziej rozwiniętych gospodarczo regionów północnych Włoch, także w zakresie rolnictwa społecznego i ekonomii społecznej.

Cechy charakterystyczne regionu, w kontekście rolniczym i społecznym to przede wszystkim:

- rozwinięte rolnictwo oparte na małych i średnich gospodarstwach,
- wysoki poziom aktywności obywatelskiej i wolontariatu,
- silna sieć organizacji społecznych i spółdzielni,
- znaczący udział inicjatyw LEADER i rozwoju lokalnego.

W regionie tym rolnictwo społeczne rozwija się dynamicznie, głównie dzięki zaangażowaniu mieszkańców i wsparciu w ramach wolontariatu. Funkcjonują tu gospodarstwa opiekuńcze, edukacyjne, spółdzielnie socjalne prowadzące działalność produkcyjną i terapeutyczną, a także inicjatywy integrujące społeczność lokalną.

Doświadczenia regionu pokazują, że działalność rolnicza może być skutecznie łączona z funkcjami społecznymi, edukacyjnymi i środowiskowymi.

Podczas gdy w Polsce rolnictwo społeczne znajduje się wciąż w początkowej fazie rozwoju, pomimo rosnącego zainteresowania tym kierunkiem działalności. W województwie kujawsko-pomorskim, ze względu na przewagę małych i średnich gospodarstw, widoczna jest potrzeba dywersyfikacji działalności rolniczej. W obliczu postępującej specjalizacji i uprzemysłowienia rolnictwa, prowadzącej do zanikania jego wielofunkcyjności, szczególnego znaczenia nabiera wsparcie drobnych producentów.

Zdecydowanie właściciele małych i średnich gospodarstw, coraz częściej dostrzegają potencjał w rozwoju usług społecznych oraz deklarują gotowość do współpracy z przedsiębiorstwami społecznymi. Dotychczas realizowane projekty pilotażowe w zakresie usług opiekuńczych pokazały jednak, że brak stabilnego finansowania po ich zakończeniu zdecydowanie ogranicza możliwość dalszego świadczenia usług dla osób starszych i z niepełnosprawnościami.

W aktualnej sytuacji rynkowej małe gospodarstwo nie jest w stanie utrzymać się z produkcji rolnej bez dodatkowego źródła dochodu. Dlatego konieczne staje się poszukiwanie dodatkowych źródeł dochodu. Taką szansę stanowią usługi opiekuńcze i edukacyjne. Dla wielu rolników wejście w usługi pozarolnicze to konieczność podjęcia działalności gospodarczej, co wiąże się z dodatkowymi obowiązkami administracyjnymi (biurokracją: księgowością, sprawozdawczością i opracowywaniem projektów). Z tego też powodu większość rolników nie decyduje się na działalność pozarolniczą.

Jednym z rozwiązań może być powiązanie działalności gospodarstw rolnych z funkcjonowaniem przedsiębiorstw społecznych – już istniejących lub nowo tworzonych. Pozwala to ograniczyć obciążenia organizacyjne po stronie rolników.

Ponadto, w przypadku prowadzenia działalności rolniczej przez spółdzielnię socjalną, możliwe jest łączenie wielokierunkowej produkcji rolniczej z działalnością pozarolniczą, jaką jest: opieka nad dziećmi i osobami starszymi, warsztaty rękodzielnicze, prowadzenie ogrodów i sadów.

Zrealizowany program wizyty studyjnej

W ramach wizyty studyjnej uczestnicy mieli możliwość bezpośredniego zapoznania się z funkcjonowaniem podmiotów realizujących działania w zakresie rolnictwa społecznego na terenie regionu Belluno we Włoszech. Program obejmował wizyty w gospodarstwach społecznych oraz spotkania z przedstawicielami instytucji wspierających osoby zagrożone wykluczeniem społecznym.

1. Spotkanie w organizacji wolontariackiej Comitato d'Intesa

Zrzesza ona blisko 200 organizacji pozarządowych zajmujących się tzw. solidarnością społeczną w regionie Belluno, w tym szczególnie wolontariackich, których jest we Włoszech bardzo wiele. Główną rolą Komitetu jest reprezentowanie interesów sektora III non profit przed administracją publiczną oraz promowanie idei wolontariatu. Zakres działalności obejmuje m.in.:

- organizację transportu dla osób o ograniczonej mobilności,
- wsparcie w załatwianiu spraw osobistych i administracyjnych,
- pomoc w zarządzaniu sprawami finansowymi,
- realizację projektów kulturalnych i edukacyjnych,
- udział w programach wolontariatu międzynarodowego finansowanych ze środków Unii Europejskiej.

Podczas spotkania zaprezentowano model współpracy pomiędzy organizacjami pozarządowymi a instytucjami publicznymi, podkreślając znaczenie aktywnego obywatelstwa i wolontariatu w budowaniu spójności społecznej.

2. Wizyta w gospodarstwie społecznym Cantiere della Provvidenza

Siedziba spółdzielni Cantiere della Provvidenza mieści się w dawnym zespole klasztornym w Belluno. Jest to miejsce o dużym znaczeniu historycznym i symbolicznym, które przeszło transformację z obiektu sakralnego w nowoczesne centrum usług społecznych. Stworzono tu idealne warunki do pracy terapeutycznej i rzemieślniczej oraz organizacji spotkań i wydarzeń kulturalnych, sprzedaży i prezentacji wyrobów podopiecznych. Spółdzielnia realizuje swoją misję poprzez kilka wyspecjalizowanych oddziałów (*cantieri*):

- Laboratorium rzemieślnicze w Feltre, w którym tworzone są produkty z papieru z recyklingu (notatniki, albumy, upominki);
- działalność gastronomiczna promująca lokalne produkty i integrację poprzez pracę w kuchni i obsłudze;
- innowacyjny projekt rewitalizacji hodowli jedwabników i produkcji jedwabiu w regionie Veneto;
- usługi związane z utrzymaniem terenów zielonych i drobnymi pracami remontowymi.

Organizacja dąży do samowystarczalności ekonomicznej poprzez profesjonalne projekty mikro-przedsiębiorcze. Jako organizacja pożytku publicznego, pozyskuje fundusze z darowizn, m.in. z odpisu podatkowego oraz z realizacji projektów we współpracy z podmiotami publicznymi.

Spotkanie stanowiło przykład skutecznego wykorzystania rolnictwa jako narzędzia integracji społecznej oraz aktywizacji zawodowej.

3. Wizyta w gospodarstwie społecznym Terra Umana (Belluno)

Gospodarstwo specjalizuje się w produkcji ekologicznych warzyw, jednocześnie aktywnie realizując działania na rzecz integracji społecznej osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Podmiot prowadzony jest przez Jacopo i Francescę – młodych rolników, którzy po zdobyciu doświadczeń międzynarodowych zdecydowali się na prowadzenie działalności łączącej produkcję rolną z misją społeczną. Ich podejście opiera się na budowaniu relacji z naturą oraz tworzeniu przestrzeni do aktywizacji społecznej i zawodowej osób wymagających wsparcia.

Podczas wizyty uczestnicy zapoznali się z modelem funkcjonowania gospodarstwa, organizacją pracy oraz sposobami włączania osób zagrożonych wykluczeniem w codzienne działania produkcyjne. Szczególną uwagę zwrócono na aspekt społeczny działalności oraz rolę gospodarstwa jako miejsca integracji i budowania kompetencji społecznych.

To rodzinny podmiot o charakterze „farmy społecznej” (*fattoria sociale*). Gospodarstwo zatrudnia mniejszą liczbę osób, koncentrując się na indywidualnych ścieżkach reintegracji. Osoby wykluczone pracują tam głównie przy uprawie ekologicznych warzyw (np. zbiorach ziemniaków) i obsłudze agrokempingu.

Dwa wskazane wyżej gospodarstwa społeczne utrzymują się z działalności komercyjnej, obejmującej sprzedaż warzyw, wyrobów rzemieślniczych oraz usług, łącząc ją z realizacją misji społecznej. W swojej działalności korzystają z ulg podatkowych oraz regionalnych środków finansowych przeznaczonych na integrację zawodową.

4. Spółdzielnia socjalna Società Nuova

Società Nuova to jedna z najważniejszych i największych spółdzielni socjalnych w prowincji Belluno, działająca od 1979 roku. Organizacja ta posiada rozbudowaną strukturę, która łączy opiekę terapeutyczną z aktywizacją zawodową. Spółdzielnia zatrudnia łącznie około 150 pracowników (specjalistów, edukatorów, rzemieślników). W ramach integracji zawodowej regularnie zatrudnia i szkoli kilkadziesiąt osób z niepełnosprawnościami, problemami psychicznymi lub w trudnej sytuacji życiowej. Codziennie opiekuje się ponad 300 osobami w swoich ośrodkach dziennych i rezydencjalnych.

Società Nuova realizuje usługi opiekuńcze i edukacyjne na zlecenie lokalnych jednostek medycznych, prowadzi własne warsztaty, gdzie osoby wykluczone produkują m.in. przedmioty z ceramiki i drewna oraz artykuły papiernicze, które są sprzedawane na rynku. Świadczy również usługi sprzątania, konserwacji terenów zielonych oraz cyfryzacji dokumentów dla firm i instytucji, prowadzi również projekt „Orto Coltivato”, zajmujący się ekologiczną uprawą warzyw i owoców. Szczególną uwagę zwrócono na współpracę spółdzielni z lokalnym środowiskiem oraz na rolę ekonomii społecznej w budowaniu systemu wsparcia na poziomie lokalnym.

5. Lokalna Grupa Działania GAL Prealpi e Dolomiti

To kluczowa instytucja animująca rozwój obszarów wiejskich między innymi w prowincji Belluno. Obejmuje swoim zasięgiem 29 gmin. Działa jako partnerstwo publiczno-prywatne, łączące gminy, organizacje rolnicze i stowarzyszenia. Organizacja funkcjonuje w oparciu o podejście LEADER, którego celem jest wspieranie oddolnych inicjatyw na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. LGD wspiera rolnictwo i turystykę, finansując modernizację gospodarstw społecznych, rozwój agroturystyki, ścieżek rowerowych oraz promocję lokalnych produktów. Wspiera również odnowę centrów historycznych i tworzenie nowych miejsc pracy na terenach górskich, aby zapobiegać ich wyludnieniu.

Wizyta ta, umożliwiła uczestnikom poznanie praktycznych aspektów wdrażania instrumentów rozwoju lokalnego kierowanego przez społeczność. To właśnie dzięki grantom z GAL-u, wiele podmiotów, takich jak Terra Umana czy Cantiere della Provvidenza mogło sfinansować infrastrukturę (np. kempingi, wyposażenie warsztatów) lub projekty promujące rolnictwo społeczne.

6. Fattoria del Piave – gospodarstwo edukacyjne

Fattoria del Piave to kolejne ważne gospodarstwo rolne i społeczne w prowincji Belluno, które łączy produkcję żywności z misją inkluzywną. Celem jego działalności jest przybliżenie uczestnikom – w szczególności młodszemu odbiorcom – praktycznych aspektów funkcjonowania gospodarstwa rolnego oraz budowanie świadomości ekologicznej.

12-hektarowe gospodarstwo zajmuje się produkcją rolną, koncentrując się na ekologicznej uprawie warzyw, owoców oraz hodowli zwierząt (m.in. osłów, kóz i drobiu), których jest ok. 250. Działa jako zagroda edukacyjna (*Fattoria Didattica*), organizując warsztaty dla dzieci i szkół, oraz jako gospodarstwo społeczne, oferując zajęcia terapeutyczne (np. onoterapię, czyli terapię z osłami). Produkują również własne dżemy, soki i przetwory, które sprzedają lokalnie. Gospodarstwo oferuje staże i miejsca pracy dla osób z niepełnosprawnościami intelektualnymi lub trudnościami w adaptacji społecznej. Głównym narzędziem budowania poczucia odpowiedzialności i kompetencji zawodowych u podopiecznych jest tu praca ze zwierzętami i uprawa roślin.

7. Antenna Anziani – spółdzielnia socjalna

Podczas wizyty zaprezentowano działalność organizacji Antenna Anziani, świadczącej usługi opiekuńcze dla osób starszych. Jest to projekt realizowany często w partnerstwie ze wspomnianą wcześniej spółdzielnią Società Nuova oraz lokalnymi władzami.

Usługi świadczone przez tę spółdzielnię obejmują monitorowanie stanu zdrowia i regularny kontakt z osobami starszymi, przeciwdziałając ich osamotnieniu, pomoc wolontariuszy w codziennych czynnościach takich jak: : robienie zakupów, realizację recept, opłacanie rachunków czy transport na wizyty lekarskie. Często w ramach „Antenna Anziani” angażuje się osoby wykluczone (np. młodzież w trudnej sytuacji lub osoby szukające reintegracji zawodowej), aby pomagały seniorom.

Model funkcjonowania organizacji opiera się na indywidualnym podejściu do potrzeb podopiecznych oraz ścisłej współpracy z lokalnymi instytucjami.

8. Casa dei Beni Comuni – przestrzeń aktywności społecznej (Belluno)

Casa dei Beni Comuni można określić jako modelowe gospodarstwo społeczne, w którym działalność rolnicza jest środkiem do realizacji celów społecznych: integracji, edukacji i budowania wspólnoty lokalnej.

Innowacyjna przestrzeń społeczna funkcjonującą w zaadaptowanym budynku powojkowym stanowi centrum aktywności lokalnej, w którym realizowane są wydarzenia kulturalne (koncerty, warsztaty ekologiczne, rolnicze, targi), inicjatywy społeczne i obywatelskie, działania z zakresu ogrodnictwa miejskiego, projekty promujące ekologię i solidarność społeczną.

9. Villa San Francesco – wspólnota opiekuńcza (Facen di Pedavena) oraz Muzeum Marzeń

Ostatniego dnia wizyty uczestnicy odwiedzili wspólnotę *Villa San Francesco* o silnym wymiarze społecznym i terapeutycznym, która – podobnie jak gospodarstwa społeczne – wykorzystuje codzienną aktywność, w tym pracę i kontakt z naturą, jako narzędzie wsparcia osób w trudnej sytuacji życiowej. Działa od 1975 roku. Placówka specjalizuje się w pracy z nieletnimi znajdującymi się w trudnej sytuacji życiowej, oferując opiekę całodobową, wsparcie edukacyjne, zajęcia rozwojowe i twórcze, działania resocjalizacyjne.

Model funkcjonowania wspólnoty opiera się na tworzeniu bezpiecznego środowiska sprzyjającego rozwojowi młodych osób oraz ich integracji społecznej.

W ramach wizyty uczestnicy zapoznali się również z działalnością Muzeum Marzeń, prowadzonego przez wspólnotę Villa San Francesco. Inicjatywa utworzenia Muzeum wpisuje się w działania o charakterze terapeutycznym i edukacyjnym, mające na celu wspieranie rozwoju kreatywności oraz kształtowanie poczucia własnej wartości wśród podopiecznych.

10. DUMIA – spółdzielnia socjalna (Feltre)

Kolejnym praktycznym przykładem wdrażania idei rolnictwa społecznego we Włoszech była wizyta w spółdzielni socjalnej *DUMIA*, działającej od 1989 roku. Spółdzielnia Socjalna Dumia gospodaruje na powierzchni około 7 ha ziemi uprawnej. Uprawia się tu ekologiczne warzywa i owoce oraz pozyskuje się jaja i prowadzi małą hodowlę zwierząt. Produkty sprzedawane są w ramach sprzedaży bezpośredniej. Działalność spółdzielni obejmuje terapię i wsparcie psychologiczne, szkolenia zawodowe, aktywizację poprzez pracę w obszarach takich jak: ogrodnictwo, stolarstwo i sitodruk. Dumia to nie tylko gospodarstwo rolne, ale również narzędzie terapii i reintegracji społecznej.

11. Spotkanie z przedstawicielami władz lokalnych – projekt BELC

Na zakończenie wizyty odbyło się spotkanie z przedstawicielami władz lokalnych, podczas którego zaprezentowano założenia projektu „Budowanie Europy z Radnymi Lokalnymi” (BELC). Inicjatywa ta realizowana przez instytucje Unii Europejskiej, ma na celu budowanie sieci współpracy pomiędzy samorządami lokalnymi a strukturami UE oraz wzmacnianie komunikacji z mieszkańcami na poziomie lokalnym.

Przykład udziału gminy Seren del Grappa w projekcie ukazał możliwości aktywnego włączania samorządów w działania o charakterze europejskim. Projekt tworzy warunki instytucjonalne i komunikacyjne, które sprzyjają rozwojowi rolnictwa społecznego poprzez lepsze powiązanie lokalnych potrzeb z politykami UE, wzmocnienie roli samorządów, transfer dobrych praktyk między regionami, aktywizację społeczności lokalnych.

Wizyta studyjna pozwoliła uczestnikom na poznanie różnorodnych modeli funkcjonowania rolnictwa społecznego – od niewielkich gospodarstw rodzinnych po rozbudowane struktury spółdzielni socjalnych. Przedstawione przykłady potwierdziły, że skuteczne łączenie działalności rolniczej z funkcjami społecznymi może stanowić realne narzędzie przeciwdziałania wykluczeniu społecznemu oraz wspierania rozwoju obszarów wiejskich, wzrostu przedsiębiorczości i poprawy jakości życia mieszkańców obszarów wiejskich.

Wnioski i rekomendacje z wizyty

- ✓ Rolnictwo społeczne we Włoszech jest rozwiniętym i zintegrowanym elementem polityki społecznej i rolniczej.
- ✓ Kluczowym czynnikiem sukcesu jest współpraca międzysektorowa (rolnictwo – pomoc społeczna – samorząd – NGO) oraz zaangażowanie społeczności lokalnych w wolontariat, szczególnie seniorów.
- ✓ Gospodarstwa opiekuńcze mogą stanowić realną odpowiedź na wyzwania demograficzne.
- ✓ Model włoski pokazuje skuteczność łączenia działalności ekonomicznej z celami społecznymi.
- ✓ W Polsce istnieje duży potencjał rozwoju, jednak wymaga on dalszego wsparcia systemowego.
- ✓ Należy wspierać tworzenie gospodarstw opiekuńczych poprzez programy finansowe i doradcze.
- ✓ Kluczowy jest rozwój systemu prawnego dla rolnictwa społecznego.
- ✓ Należy wzmocnić rolę Lokalnych Grup Działania, w zakresie rozwoju rolnictwa społecznego oraz promować współpracę międzysektorową.

Podsumowanie

Wizyta studyjna umożliwiła uczestnikom zdobycie wiedzy i praktycznych doświadczeń w zakresie funkcjonowania rolnictwa społecznego w jednym z najbardziej rozwiniętych w tym obszarze regionów Europy.

Zdobyte doświadczenia mogą przyczynić się do akceleracji pomysłów i rozwoju tego sektora w województwie kujawsko-pomorskim.

Województwo
Kujawsko-Pomorskie

Dofinansowane przez
Unię Europejską

Operacja dofinansowana ze środków Unii Europejskiej w ramach Schematu II Pomocy Technicznej Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027.

Materiał opracowany przez Jednostkę Regionalną KSOW+ Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Instytucja Zarządzająca Planem Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027
– Minister Rolnictwa i Rozwoju Wsi.